

INNEHÅLLFÖRTECKNING

Förord	7
Inledning	11
<i>Bokens syfte och upplägg</i>	11
Att söka information	21
<i>Varför söker vi information via Internet?</i>	21
<i>Vad för slags information söker vi via Internet?</i>	23
<i>Hur vi söker information via Internet</i>	28
<i>Sammanfattning</i>	38
Behovet att återfinna	41
<i>Att lagra information</i>	41
<i>En salig röra – nya lösningar</i>	44
<i>Portalen – din ingång till nätet</i>	50
<i>Enklare – Billigare – Fler – Mer</i>	52
<i>Bransch för ordning</i>	53
Källan, källbegreppet och källkritiken	57
<i>Källkritik</i>	57
<i>Kognitiv auktoritet</i>	69
<i>Ny källsituation</i>	70
<i>Sammanfattning</i>	85
Informationsproducenterna	87

<i>Vilka producerar information och varför?</i>	87
<i>Den kommersiella sektorn</i>	88
<i>Medierna</i>	100
<i>Den akademiska världen</i>	111
<i>Den offentliga sektorn</i>	127
<i>Inträsseorganisationer</i>	144
Så görs information tillgänglig via Internet	181
<i>Människor som vill nå människor</i>	181
<i>Teknik och tekniska prestanda</i>	182
<i>Innehåll och skötsel</i>	186
<i>Vikten av att följa standarder</i>	186
<i>Webbplatsen</i>	191
<i>Sökmöjlighet och presentation av sökresultat</i>	195
<i>Databasen och publiceringssystemet</i>	198
Informationssökning	207
<i>Initiering</i>	208
<i>Ramar</i>	209
<i>Dags att sätta igång</i>	213
<i>Men vad är det egentligen vi har gjort?</i>	218
<i>Avslutande kommentarer</i>	223
Slutord	225
<i>Internet som huvudsaklig informationskanal</i>	225
<i>Kommunikation och deltagande</i>	227
<i>En personifierad mediekonsumtion</i>	228
<i>Webben som plattform och ett moln</i>	230
<i>Fler handlingar medierade</i>	233
<i>Ett allt mer komplext samhälle</i>	234
Referenser	237

FÖRORD

av Patrik Hernwall

När människan införlivar det nya i sin vardag, skapar hon samtidigt nya förutsättningar för sig själv och sin omgivning. Betänkt telegrafan, vilket inte bara var en teknisk innovation utan också, eller framför allt, en förändring av möjligheter till mellanmänskliga relationer. Det blev nu möjligt att snabbt kommunicera med människor på andra sidan Atlanten. En dramatisk förändring inte bara för de som de facto använde detta sätt att kommunicera utan för ett helt samhälle, där redan *möjligheten* att med några knapptryckningar överföra budskap över Atlanten (eller kanske snarare *i* Atlanten; det var ju en fysisk kabel som drogs efter botten på Atlanten mellan Irland och Newfoundland) sannolikt påverkade idén om möjligheter och avstånd, om kommunikation och relationer. Det var på sin tid något revolutionerande. Motsvarande exempel på kommunikationstekniska innovationer som tillskrivits revolutionerande egenskaper är något vi vant oss vid under de sista 200 åren: Allt från ånglok och grammfoner till rymdfärder och bloggar. Vilka alla på sina unika sätt påverkat oss i hur vi ser på och förstår världen, mellanmänskliga relationer och våra egna förmågor och möjligheter.

Alldeles uppenbart har mängden information ökat dramatiskt under samma tid; åtminstone en viss typ av information, en information som är alltmer abstrakt och externaliserad samtidigt som annan information blivit främmandegjord.

Bondepraktikan är numera snarast ett romantiserat inslag, som har sitt ursprung i en svunnen tid där det var viktigt att tolka, eller "läsa", naturens skiftningar. Vägtrafiknätets meddelandedjungel däremot, är något som flertalet av oss dagligen möter, oavsett om vi kör bil eller inte. Något som vi vant oss vid att sovra i och tolka, för att utgöra underlag för beslut och ageranden, oftast utan att vi ägnar detta någon egentlig kritisk uppmärksamhet. Vi har med andra ord införlivat denna informationsmängd med vårt vardagliga agerande, något som också betyder att vi just tolkar utifrån personliga erfarenheter och preferenser. "Betydelse" är därför både något personligt (subjektivt) och något kollektivt (men kan också, som i fallet med trafikmärken vara ett påbud, i en strävan efter objektivitet).

Att kritiskt värdera information har i alla tider varit avgörande, inte sällan livsavgörande. Som exemplet med trafikmärken visar, kan förmågan att tolka och kritiskt granska information fortsatt vara en fråga om liv eller död. Men, tänker jag mig, för den samtida människan i det kapitalistiska västerländska samhället har kritisk granskning av information alltmer kommit att handla om att skapa sig fördelar, i en kultur där konkurrens och valfrihet har blivit ideologisk ledord. Överlevnad har i vår samtid blivit en metafor för framgång, i ett samhälle där "klimat" används som en värdemätare för kvalitén i mellanmänniska relationer ("sambällsklimat"). Individens tillgång till information är naturligtvis helt avgörande i detta perspektiv. Och redan här, egentligen långt innan individen ges möjlighet att söka, sovra eller granska information, ser vi en av vår samtids stora utmaningar: Att tillgången till information tenderar att spegla heteronormativa maktasymmetrier. Även om vi måhända är behjälpta av begrepp som digitala skillnader och digitala klyftor, torde den enkla – men ack så besvärande och samtidigt komplexa – sanningen vara att det fysiska samhällets orättvisor är intimt sammanflätade med varje form av digitala miljöer.

Informationssökning handlar, tänker jag mig, i hög grad om att relevansgöra. Att finna för mig relevant information, att göra för mig relevanta tolkningar, för att öka min kunskap om och förståelse för fenomenen i världen. Vad som då är för mig relevant information och hur denna skall förstås är i hög grad ett personligt ställningstagande. Liksom med trafikskyltarna ovan, är det tydligt att mycket information har en objektiv eller överenskommen innebörd. Denna sammansmälter ibland med individens tolkning, men ibland gör den inte det. Att det förekommer konkurrerande tolkningar, är något som vi i vår tid är vana vid, kvällstidningarnas löpsedlar blir inte sällan komiska illustrationer av hur en händelse kan förstås på olika sätt. För individen krävs därför ofta en medveten handling, för att kunna göra relevant den information hon tar del och för att kunna införliva denna i sin vardag. I detta perspektiv blir informationssökning en fråga om tillgång och tillträde, både till den s.k. "makten" och, kanske än viktigare, till sig själv och sina egna villkor. Att utveckla strategier för såväl informationssökning som kritisk granskning av information, handlar i grund och botten om att skapa bättre förutsättningar för sig själv.

INLEDNING

Vi vill rikta ett speciellt tack till alla studenter i kursen *Strategisk informationssökning via Internet* som ges vid Södertörns Högskola. Kursen är i mångt och mycket uppbyggd runt strukturerade diskussioner och laborativt lärande. Det är i skärningspunkter där olika kompetenser möts som idéer och tankar skapas, testas och utvecklas. Det som händer när olikheter krockar kan vara uppfriskande och lärorikt. Vi vill även rikta ett speciellt tack till våra respektive: Heidi och Åsa – tack för att ni orkat stå ut med allt tjat om information, informationslösningar och informationskompetens.

Bokens syfte och upplägg

Denna bok riktar sig till studenter och forskare på svenska högskolor och universitet men även till dig som arbetar med information och i ditt arbete måste finna, bedöma och använda dig av information på ett effektivt sätt.

Detta är inte en bok om sökmotorer eller hur dessa används. Det förekommer heller inga tips på webbplatser och det är inte någon guide till nyttig information på nätet. Det är en bok som förklarar hur information tillkommer, lagras och görs tillgänglig. Vi resonerar kring vilka konsekvenser detta får för den som söker information via Internet samt vilka kunskaper och egenskaper som informationssökaren bör skaffa sig.

Bokens första kapitel tar upp varför vi söker information. Hur vi

söker information och *vilken slags* information som vi söker via Internet.

Bokens andra kapitel ger en tillbakablick på människans önskan och behov av att lagra information för att sedan kunna återfinna den. Genom att följa utvecklingen fram till idag kan vi förstå varför saker är som de är och även skaffa oss en förståelse för varför viss teknik fungerar som den gör.

Bokens tredje kapitel beskriver vad information är, framför allt den information som vi kan nå via Internet. Här ges en närmare beskrivning av begrepp som informations-sort, källa, källkritik och de speciella förutsättningar som finns gällande information som vi når med hjälp av Internet. Därtill ställs frågan hur Internet som kanal påverkar våra förutsättningar att använda oss av information.

Bokens fjärde kapitel är bokens lejonpart. Det är en genomgång av sex olika sfärer i samhället, sfärer där information produceras. Vi beskriver deras roll i samhället, och för att kunna göra detta på ett bra sätt, måste deras historia beskrivas. De olika aktörerna inom respektive sfär har olika sociala, politiska, tekniska och organisatoriska förutsättningar som gör att olika slags information produceras och publiceras. Vi skriver om offentlig sektor, kommersiell sektor, ideell sektor, mediasfären, den akademiska sfären och sist men inte minst den privata sfären. När, var, hur och varför produceras information? Varje stycke avslutas med en sammanfattning av vad man bör tänka på i mötet med information från respektive sfär. Fokus ligger på det svenska samhället men tänkesättet är applicerbart även på andra samhällen.

Bokens femte kapitel handlar om hur information lagras och

görs tillgänglig via Internet. Vi har valt att fokusera på några grundläggande delar inom informationstekniken. Tekniken är en tröskel att ta sig över. Genom att känna till grundläggande aspekter av hur avsändaren tänker sig att vi ska nå och uppfatta deras information tar vi oss lättare över den tekniska tröskeln.

Bokens sjätte kapitel behandlar vilka konsekvenser det blir för oss informationssökare av de fakta som presenterats om hur information produceras, lagras och görs tillgänglig via Internet. I detta kapitel ger vi även ett beskrivande exempel.

Bokens sjunde kapitel utgör ett slutord där vi för en diskussion. Vi för också här en diskussion om beteenden och effekter i samband med den informationsanvändning som vi tycker oss se. Vi återknyter exempelvis här till synen på källkritik.

Samtliga av bokens delar ska bidra till en grundläggande *informationskompetens*. Begreppet är omdiskuterat och den utgångspunkt vi har är att informationskompetens avser förmågan att ha insikt om att ett informationsbehov finns och förmågan att kunna formulera det till en eller flera frågor; att söka, kritiskt värdera och kreativt utnyttja information. Vi har dock inga föreställningar om att denna bok och de tankar och strategier som här lanseras omfattar hela begreppet eller komplexiteten i gränslandet mellan information, lärande och kunskap.

På samma gång som vi förhållandevis ingående beskriver enskilda detaljer är detta en berättelse om vår samtid. Det är ett samhälle där avstånden mellan människor blir allt mindre. Information, varor och tjänster strömmar kors och tvärs över världen och informationstekniken fungerar som katalysator i denna utveckling som kommit att kallas globalisering.

De förändringar som skett i kölvattnet av digitaliseringen och framväxten av Internet har inte enbart förändrat hur vi

söker information utan även påverkat de allra flesta aspekter av livet; hur vi umgås, hur vi handlar, hur vi finner vår stora kärlek, hur vi bildar oss uppfattningar om saker. En rad av vad vi kan kalla grundläggande mänskliga behov, mat, husrum, värme, att känna trygghet, tillhörighet, att respekteras som individ, att vara del i ett sammanhang påverkas av informationstekniken. Det är en påverkan som sker vare sig vi vill det eller ej och dess konsekvenser är både positiva och negativa för samhället och för oss som individer.

Informationssamhället är en sammanfattande benämning på karakteristiska drag i det postindustriella samhället. Jordbruk och industri sysselsätter en minskande andel av befolkningen, medan tjänstesektorn ökar. Inom tjänstesektorn spelar informationsarbete och informationsyrken en stor roll och därmed också informationstekniken. I detta samhälle har en särskild informationssektor växt fram i ekonomin bredvid jordbruks-, industri- och tjänstesektorn. Informationssektorn arbetar primärt med information som råvara samt kunskap och teknik för att hantera information.

För varje steg som tas i ökad dator-, lagrings- och uppkopplingskapacitet förändras inte enbart de tekniker och tjänster som erbjuds och används utan även användarnas beteende. Samhället förändras under trycket av nya generationer som inte känner till ett samhälle utan datorer och möjligheten att ständigt vara uppkopplad mot Internet. Praktiskt taget alla har tillgång till radio och teve hemma. Utbudet av medier är allt mer divergerat med allt fler produkter som riktar sig till allt smalare målgrupper. Utvecklingen har skett under de senaste trettio åren med satellit-, kabel-, reklamfinansierad och betalteve, mediekonglomeratens utveckling och etableringen av Internet. Den uppväxande generationen är den första användargrupp som till fullo kan anses vara en globalt orienterad informations-, kommunikations- och mediekonsument.

Det finns även avigsidor hos det så kallade informationssamhället. Informationsmängden som går att nå via Internet upplevs av många som oöverskådlig och oorganiserad. Den upplevs som abstrakt. Många uppfattar att de saknar verktyg för att sovra och sälla med. Mängden information uppfattas som så enorm att det är svårt att hitta den man faktiskt behöver eller söker. Det ständiga behovet av att söka information och ta beslut skapar stress hos vissa personer. Vi möter idag mer information varje dag än tidigare generationer kunnat drömma om, och även detta kan skapa stress.

Vid sidan om Internet och IKT-utvecklingen har en annan utveckling skett.¹ Antalet helårsstudenter var i slutet av 1990-talet nästan dubbelt så stort som tio år tidigare. Från och med år 2000 och fram till 2005 har antalet studenter fortsatt öka även om ökningen inte har varit lika stor.² I den statliga offentliga utredningen *Nya villkor för lärandet i den högre utbildningen* (SOU 2001:13) ges en bild av att utbyggnaden har lett till en ökad differentiering med allt större skillnader i förkunskaper, erfarenheter, social och etnisk bakgrund, språkfärdighet och mål för studierna. Denna bild stämmer väl överens med vår egen erfarenhet från utbildningsuppdrag inom den akademiska världen. Det är tydligt att differentieringen även gäller informationskompetens.

En del studenter har god informationskompetens när de tar steget in i högre utbildning, andra har det inte. Vissa studenter rör sig utan besvär i ett landskap av en mängd olika slags

1 Vi har i denna bok valt att använda begreppet IKT vilket står för informations- och kommunikationsteknik. Tidigare användes enbart IT vilket avsåg informationsteknik. Skälet till förändringen var att sätta fokus på kommunikationsaspekten. Något som under de senaste åren blivit allt vanligare. Vissa anser att detta försök är misslyckat och att IT bör användas, dock i betydelsen interaktionsteknik. Alltså även detta med fokus på en flervägskommunikation.

2 SOU 2001:13 (2001), s 11

information. De kan skilja på vad som är vad och kan inta en kritisk hållning. De använder hemtamt datorer och en uppsättning programvaror för konsumtion och produktion av information och de kommunicerar ledigt via en rad olika kanaler. Andra studenter har inte dessa färdigheter och vid sidan om de uppgifter och intellektuella utmaningar som de möter på högskolan eller på universitetet måste de samtidigt arbeta ikapp sin bristande informationskompetens.

Under samma tid har undervisningsmetodikerna i viss mån förändrats. Det problembaserade lärandet, där studenter själva aktivt söker information för att lösa ett problem blir allt vanligare till skillnad från traditionell katederundervisning. Informationskompetens liknar allt mer en baskompetens, en färdighet som krävs av studenten för att han eller hon ska klara sig igenom sina studier.

En drivkraft i arbetet med denna bok har varit att resa frågor om eventuella utanförskap i det framväxande informationssamhället. En sådan diskussion bör inte endast handla om snedfördelad tillgång till teknik utan även om vilka kompetenser som krävs för att vara en del av informationssamhället. Är det så att alla kan e-posta, förhålla sig kritiskt till ett på nätet funnet dokument eller använda formatmallar i ett ordbehandlingsprogram? Är detta något som vi har med oss per automatik? Om så inte är fallet, var lär vi oss det, i grundskolan, på gymnasiet eller inom den högre utbildningen?

Ytterligare en källa till inspiration har rapporten *"Someone else's job"* varit. Det är en undersökning som initierats av BIBSAM, Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samordning och utveckling. Enligt högskolelagen 1 kap. 9 § är högskolorna skyldiga att se till att studenterna är informationskompetenta efter genomgången utbildning. Undersökningen visar att många högskolor ännu inte har implementerat dessa föreskrifter samt att kunskapen om hur det ska gå till är förhållandevis

liten.³ Vår förhoppning är att denna bok ska användas som en del i undervisningen och vara ett stöd i skolornas arbete med att uppfylla de krav som ställs.

Vi har låtit oss influeras av informations- och biblioteksvetenskapen, omvärldsbevakning, journalistik, medie- och kommunikationsvetenskap samt av olika informationsteknologiska områden. Vi utgår dock ifrån en humanistisk, sociologisk syn på information och ser endast tekniken som ett hjälpmedel för att uppnå andra mål.

Vi tar oss friheten att vandra mellan dessa olika discipliner, vilket har sina risker. Men det har även sina fördelar och det är just i skärningspunkten mellan olika kompetenser som arbetet har känts som mest fruktbart.

Området för informationshantering förändras snabbt, nya tekniker och metoder utvecklas ständigt och det är viktigt att vi sköter vår egen omvärldsbevakning. För att kunna agera som kommersiella aktörer inom informationsbranschen måste vi hänga med och förstå vad som händer inom området. För att vara konkurrenskraftig behöver vår verksamhet ta in kunskap från en rad olika fält för informationshantering.

När vi skriver är det nog så att vi använder oss av den journalistiska metoden, rakt på sak och utan krusiduller. Även detta har sina för- och nackdelar. Vi har också, i stor utsträckning, använt en vetenskaplig metod och knutit an våra erfarenheter och iakttagelser till befintlig forskning inom området. Där emot har vi utelämnat komplicerade analyser som på ett alltför ingående sätt beskriver informationsanvändning och informationsproduktion ur flera olika aspekter. Det ska inte uppfattas som att vi inte tagit till oss av denna kunskap, tvärtom har den i stor utsträckning påverkat tillkomsten av denna bok.

Vid sidan om forskningslitteratur och böcker inom områ-

3 Hansson, B & Rimsten, O (2005)

det har vi frekvent använt oss av uppslagsverk. De flesta av de tekniska termer som används i boken har stämts av med Data-termgruppens rekommendationer om aktuella datatermer och *Paginas it-lexikon*. Vi har även konsulterat *Nationalencyklopedin*. Vi bevakar den kommersiella marknaden, informationsindustrin och har genom att se trender och ta del av rapporter från företag ytterligare skapat oss kunskap inom området.

Vi har vår egen skolning och vår bakgrund i journalistiken och inom ämnet medieteknik. Innan vårt företag Glykol AB tillkom arbetade vi med journalistisk research inom dessa områden, på *Veckans Affärer*, Dokument Inifrån och Uppdrag granskning samt medieteknisk projektledning för Stockholms stad, Södertörns Högskola och en rad andra företag. Arbetet med denna bok utgår ifrån den erfarenhet vi fått genom vårt arbete med informationsinhämtning och analys samt utbildning för god informationskompetens. Strategin har varit tydlig; vi har utgått ifrån vår praktiska erfarenhet och velat skriva en bok som går att använda i praktiken.

I stort sett allt i denna bok kan kritiseras och den kan tyckas representera en syn på informationskompetens som inte är nog djuplodande. Men någonstans ska man börja, boken genomsyrras av *ett synsätt* och av detta gör vi ingen hemlighet. Ett synsätt som kan sammanfattas i tre punkter:

- För att information ska kunna användas måste den sättas i ett sammanhang.
- Sammanhanget fås genom kunskap om samhället och dess historia.
- Det är varken svårt eller tidsödande utan tvärtom roligt och lärorikt.

Vid sidan om dessa uppfattningar kan vi göra några konstateranden om Internet som teknisk konstruktion, databasen

och de grundläggande webbt teknikerna som på ett tydligt sätt manar till vissa handlingar när information söks med hjälp av den Internetuppkopplade datorn.

Eventuella fel som kan förekomma eller brister i analyser är våra egna. Boken är i sig inte en slutprodukt utan ett inlägg i en ständigt pågående diskussion. Om ni vill är ni mer än välkomna att delta, exempelvis på www.informationskompetens.se

Martin Lindqvist

Peder Söderlind

STOCKHOLM, APRIL 2009